

*Anna Stefan**

 <https://orcid.org/0000-0001-6152-4164>

JĘZYK SŁOWEŃSKI I JĘZYK PREKMURSKI – PRZYKŁADY JĘZYKÓW NA STYKU KULTUR

THE SLOVENIAN AND PREKMURIAN LANGUAGES – EXAMPLES OF LANGUAGES AT A CROSSROADS OF CULTURES

The Prekmurian language developed in parallel with the Slovenian language from the mid-18th century in Prekmurje, which is the most eastern area of the Republic of Slovenia. The aim of this paper is to briefly present the history of the Prekmurian language, based on Prekmurje dialects and to demonstrate its coexistence with literary Slovenian language. For this view to be sustained, it is necessary to outline the historical background and refer to the process of the shaping of the literary language in Slovenian lands.

Keywords: history of language, literary language, Slovenian language, Prekmurian language

Słowa kluczowe: historia rozwoju języka, język literacki, język słoweński, język prekmurski

1. WPROWADZENIE

„Słowiańszczyzna jest niesamowita”, jak mówi autorka książki o takim tytule [Janion, 2006]. Wtórują jej badacze różnych dziedzin nauki: lingwiści, etnolodzy, historycy, którym Słowiańszczyzna nieprzerwanie dostarcza materiału badawczego. Od wieków na obszarze słowiańskim koegzystują przedstawiciele różnych narodów, religii i języków. Jest to doskonale miejsce do badania języków na styku kultur i regionów.

Przedstawicielami takiej pogranicznej egzystencji są umieszczone w tytule języki słoweński i prekmurski¹. Obydwa zalicza się do południowej grupy

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Słowiańskiej, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: anna.stefan@uni.lodz.pl.

¹ W odniesieniu do języka prekmurskiego w literaturze można spotkać różną nomenklaturę, np. sł. *prekmurščina*, *prekmurski jezik*, *slovenski jezik*.

języków słowiańskich, związanych ze Słoweńcami mieszkającymi na terenie Słowenii bądź w krajach sąsiednich. Obszar dzisiejszej Republiki Słowenii, zamieszkiwany przez potomków Słowian Alpejskich i Panońskich, usytuowany jest między trzema wielkimi makroregionami – Śródziemnomorzem, Europą Środkową oraz Półwyspem Bałkańskim [Stefan, 2011, s. 369]. Jest to położenie szczególne, naznaczone różnymi wpływami, nie tylko słowiańskimi. Rozwój języka słoweńskiego jest ściśle związany z dziejami Słoweńców, jednak od początku charakteryzują go (w większym bądź mniejszym stopniu) przede wszystkim wpływy z języka niemieckiego.

Prekmurje jest najbardziej wysuniętym na wschód obszarem dzisiejszej Republiki Słowenii, oddzielnym od reszty terytorium słoweńskiego rzeką Murą i graniczącym z trzema spośród czterech sąsiadów: Austrią, Chorwacją i Węgrami. Prekmurcy Słoweńcy to potomkowie licznych niegdyś Słowian Panońskich, zasiedlających duży obszar Niziny Panońskiej z centrum w okolicach Balatonu. Historia Prekmurców, w odróżnieniu od historii pozostałych Słoweńców, ponad tysiąc lat związana była z Węgrami. Literacki język prekmurski rozwinął się na bazie dialektów prekmurskich, do których należą trzy grupy: raweńska, dolińska i gorycka. Dialekty prekmurskie są używane współcześnie głównie w regionie Prekmurja, natomiast literacki język prekmurski od roku 1919 jest używany na niewielkim obszarze Porabja, które znajduje się w granicach Węgier. Historia rozwoju języka prekmurskiego jest związana z nurtem słoweńskiej literatury regionalnej [Jesenšek, 2005; 2018]. Okres największego rozkwitu prekmurszczyzny przypadł na XVIII i początek XIX wieku.

Celem artykułu jest krótkie przedstawienie historii rozwoju języka prekmurskiego, powstałego na bazie dialektów prekmurskich, i ukazanie jego koegzystencji z literackim językiem słoweńskim (zwanym w przeszłości również centralnosłoweńskim). Aby ogląd ten był możliwy, należy ukazać szersze tło historyczne i odwołać się do procesu kształtowania się języka literackiego na ziemiach słoweńskich.

2. JĘZYK CENTRALNOSŁOWEŃSKI

2.1. Badacze historii języka słoweńskiego dokonali podziału na dwa okresy rozwoju słoweńszczyzny (w wariacie centralnym). Pierwszym jest okres nie-literacki/przedliteracki (słń. *predknjižno obdobje*) – od pierwszych zapisanych słów do ukazania się pierwszej książki w języku słoweńskim, czyli do 1550 roku; drugim – okres słoweńskiego języka literackiego (słń. *obdobje slovenskega knjižnega jezika*) – rozpoczynający się w roku 1550 [Stefan, 2011, s. 370].

W okresie przedliterackim miały miejsce ważne wydarzenia, które wpłynęły na historię i rozwój języka słoweńskiego, między innymi wiązany z pierwszą słowiańską wczesnofeudalną organizacją państwową (Karyntią) obrzęd intronizacji księcia karynckiego na Polu Panny Marii (słń. Gosposvetsko polje) w Kotlinie Celowieckiej. Tego obrzędu, unikalnego w całej ówczesnej Europie, dokonywano w miejscowym języku słowiańskim, czyli karynckiej odmianie języka Słowian Alpejskich. Wraz z początkiem chrystianizacji Karyntii na tych ziemiach zaczęły pojawiać się teksty religijne, przede wszystkim podstawowe modlitwy. Pierwsze zachowane słowiańskie zapisy tekstów religijnych w alfabecie łacińskim pochodzą z przełomu X i XI wieku. Świadczą o tym odnalezione w 1806 roku we Freising teksty, tzw. *Zabytki fryzyńskie* (słń. *Brižinski spomeniki*), których gruntowna analiza potwierdza, że zostały spisane w języku Słowian Alpejskich i mogą być traktowane jako stadium pośrednie między językiem późnoprasłowiańskim a słoweńskim.

2.2. Najwcześniejsze świadome działania na rzecz językowej i kulturalnej konsolidacji mieszkańców głównych ziem słoweńskich: Karyntii, Styrii, Krainy, regionu adriatyckiego i panońskiego podjęli w XVI wieku humaniści protestancy. Najważniejszym z nich był Primož Trubar, autor pierwszej słoweńskiej książki drukowanej – *Katechizmu* (1550 r.) oraz wielu dzieł protestanckich, które ukazały się w drugiej połowie XVI wieku. Marzeniem Trubara, zapisanym we wstępie do *Ewangelii wg św. Mateusza*, było, aby rozumieli go wszyscy Słoweńcy i Chorwaci. Dlatego też za podstawę stosowanego przez siebie języka wybrał:

[...] najbardziej centralny język słoweński, który łączył w sobie elementy dwóch najobszerniejszych, centralnych słoweńskich dialektów i który jednocześnie był językiem największego słoweńskiego miasta, ówczesnego centrum administracyjnego Krainy, która miała wówczas najwięcej mieszkańców i była formalnym centrum kościoła narodowego, ponadto była centrum mieszczaństwa i kultury [Rigler, 1986, s. 29].

Do wybranego przez siebie wariantu dodał kilka cech typowo doleńskich, właściwych jego rodzimemu dialektowi, na przykład: dyftong *ei* w miejscu dawnego długiego ps. **ě*; zaimki dzierżawcze *muj*, *tuj*, *suj*, podczas gdy w Lublanie mówiło się *moj*, *tvoj*, *svoj*; przejście *a > o* przed spółgłoskami wargowymi: *nom*, *vom > nam*, *vam*; archaizmy, np. *mogo*, *veryo* w 1. os. lp. czasu teraźniejszego [Kryzia, 2008, s. 47]. Ortograficznie przejęto i dostosowano do języka słoweńskiego zasady pisowni niemieckiej wraz z alfabetem gotyckim, choć dość szybko zastąpiono go tradycyjnym alfabetem łacińskim. W tym czasie silny był wpływ języka niemieckiego na ówczesne dialekty słoweńskie, dlatego język Trubara zawierał wiele germanizmów leksykalnych (*leben*, *gnada*) i gramatycznych (szyk zdania).

Pół wieku protestantyzmu na ziemiach słoweńskich uznaje się za czas kształtowania się pierwszej literackiej normy językowej. Wszystkie późniejsze modyfikacje nie mają charakteru rewolucyjnego. Pisma ideologów reformacji, liczne przekłady tekstów biblijnych pióra Trubara, przetłumaczona w 1584 roku przez Jurija Dalmatina, jako dwunasta na świecie, *Biblia* oraz napisana w tym samym roku gramatyka Adama Bohoriča konstituowały ponadregionalny język literacki – dobro kultury wspólne wszystkim Słoweńcom. Jego społeczna emancypacja nie zmieniła w radykalny sposób relacji między słoweńskimi krainami, ale umocniła ich więź i poczucie odrębności od obcych żywiołów etnojęzycznych, zyskując na znaczeniu w czasie narodowego odrodzenia jako kryterium rodzimości. Powstały w okresie protestantyzmu słoweński język literacki, zwany krańskim (ślń. *kranjski*), prawie do początku XIX wieku opierał się na podstawach stworzonych przez Trubara. Zaproponowany przez Bohoriča alfabet z charakterystycznymi oznaczeniami dla š, ž i č w postaci dwuznaków, nazwany od nazwiska jego twórcy *bohoričica*, obowiązywał praktycznie do połowy XIX wieku.

2.3. W okresie kontrreformacji i baroku nastąpiły istotne zmiany w dialektach słoweńskich. Powstało wiele nowych dialektów i utrwaliła się mapa dialektalna właściwa dzisiejszej słoweńszczyźnie. Mottem pisarzy tego okresu były słowa: *Pišimo po šegi rodu, govorimo po šegi kraja*. Wskazywało ono na charakterystyczny dla języka słoweńskiego podział na język pisany i mówiony. Wpływy dialektalne oraz środowisko, z którego wywodzili się i w którym tworzyli pisarze, doprowadziły do ukształtowania się na bazie językowej wariantów karyneckiego i wschodniostyryjskiego. Tak więc główne obszary słoweńskie – Kraina, Styria i Karyntia – miały swój język. Obok tych wariantów językowych na terenach należących do Węgier w pierwszej połowie XVIII wieku zaczął się formować zupełnie niezależny, drugi język literacki – język słoweński (ślń. *slovenski jezik*) prekmurskich Słoweńców, powstały na bazie dialektów prekmurskich i oparty na ortografii węgierskiej.

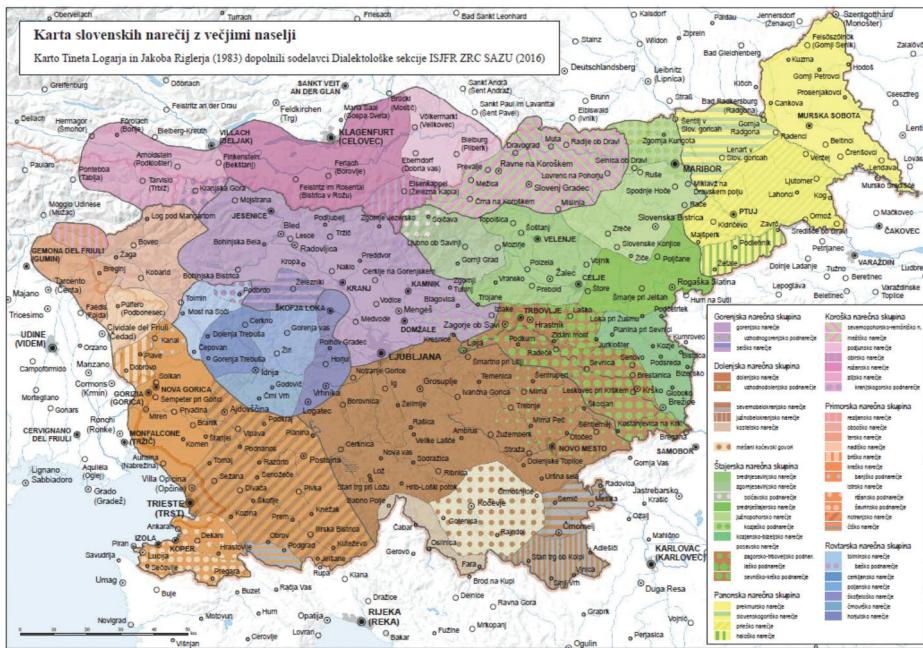
Za początek słoweńskiego odrodzenia narodowego uznaje się 1768 rok, w którym wydana została napisana po niemiecku gramatyka języka słoweńskiego (oparta na wariantcie lublańskim), autorstwa augustianina Marka Pohlina (tzw. *Kraynska grammatika*). Niedługo potem, w roku 1777 Ožbalt Gutsman wydał gramatykę w wariantcie karyneckim (niem. *Windische Sprachlehre*). Choć napisano je w różnych wariantach, ich autorzy dostrzegli pewne cechy wspólne, między innymi: podwójną wymowę samogłosek *o* i *e* (wąskie i szerokie), a do odmiany przymiotników wprowadzili końcówki z elementem *-e-* (np. *svetega*), które weszły w XIX wieku jako tzw. nowe formy na trwałe do języka literackiego [Kryzia, 2008, s. 65].

Wraz z budzeniem się świadomości narodowej Słoweńców rodziły się różne, często sprzeczne z sobą poglądy na sprawy narodu i języka, tendencje dośrodkowe ścierały się z odśrodkowymi. W roku 1848 pojawił się program polityczny Zjednoczona Słowenia, którego celem było zintegrowanie ziem słoweńskich: Krainy, Styrii, Karyntii i Przymorza w jedno królestwo, a także nadanie językowi słoweńskiemu statusu języka narodowego. Sytuacja była skomplikowana, tendencje dośrodkowe, zmierzające do tworzenia języka literackiego wspólnego wszystkim Słoweńcom, ścierały się bowiem z odśrodkowymi, separatystycznymi, szczególnie we wschodniej Styrii (chęć integracji mniejszej grupy wokół regionalnego centrum), oraz z utopijnymi ideami iliryzmu i panslawizmu (dążenie do zjednoczenia wszystkich Słowian południowych wokół zewnętrznego centrum). Wszystkie te tendencje wywarły wpływ na kształtowanie się nowego ogólnosłoweńskiego języka literackiego.

W latach pięćdziesiątych XIX wieku w języku publicystyki, następnie w urzędach, a wkrótce również w szkołach zaczęto przeprowadzać reformę językową, będącą kompromisem między dialektami krańskim (protestancka podstawa), styryjskim (tzw. nowe formy)² i karyneckim (leksyka). Świadome i stanowcze przyjęcie nowych form i nowego alfabetu – gajicy – zapoczątkowało jedność słoweńskiego języka literackiego i dalszy jego rozwój. W ciągu XIX wieku język słoweński (w wariacie centralnosłoweńskim) przystosowywał się do wszystkich sfer życia społecznego, a w użyciu doskonalił formę, wzbogacał słownictwo, uzupełniał terminologię naukową. Uwieńczeniem rozpropagowania nowych form do ogólnego użytku była gramatyka Antona Janežiča (*Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*), ośmiokrotnie wznawiana od wydania w roku 1854. Równocześnie podejmowano wiele działań istotnych dla poczucia jedności narodowej i językowej. W tym okresie powstało Towarzystwo św. Hermagorasa/Mohora (Mohorjeva družba, 1851 r.), zajmujące się wydawaniem książek w języku słoweńskim. Do wykształcenia się normy językowej końca XIX i początku XX wieku przyczynili się również Stanislav Škrabec – działalnością na rzecz zasad wymowy i pisowni języka słoweńskiego oraz Maks Pleteršnik, autor *Słoweńsko-niemieckiego słownika*, z którego korzystali twórcy kolejnych zasad pisowni słoweńskiej, również współczesnej.

² Nowe formy (slh. *nove oblike*) to między innymi: zastąpienie krańskiej końcówki przymiotnikowej *lepiga*, *lepimu* końcówkami używanymi w innych dialektach słoweńskich i językach słowiańskich: *lepega*, *lepemu* itd.; zastąpienie końcówek rzeczownikowych w rodzaju męskim *mestam*, *gradam* przez *mestom*, *gradom*; wyróżnienie trzech rodzajów przymiotnika w stopniu wyższym; zamiana stopnia najwyższego z przedrostkiem *nar-* na *naj-*: *najlepši* itd. [Stefan, 2011, s. 375].

2.4. Kształtowaniu się ogólnosłoweńskiej normy literackiej nieodłącznie towarzyszyło ścieranie się dwóch czynników: utrwalonej w piśmie tradycji oraz żywych tendencji rozwojowych języka mówionego. W języku słoweńskim równolegle istnieją dwa warianty języka literackiego, a co za tym idzie – dwie normy: dość sztywna dla języka oficjalnego i łagodniejsza dla odmiany mówionej. Literacki język mówiony nie jest tożsamy z żadnym dialektem i opiera się jakimkolwiek wpływem dialektalnym, choć sam oddziałuje na zmiany w normie języka oficjalnego. Obie odmiany mają charakter ponaddialektalny i obejmują cały obszar języka słoweńskiego.

RYSUNEK 1. Mapa dialektów słoweńskich

Źródło: https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas/datoteke/SLA_Karta-narecij.pdf3.

Według zasad najnowszej gramatyki słoweńskiej [Toporišič, 2004, s. 14–17] oficjalny język literacki (slh. *knjižni jezik*), stosowany w tekstach drukowanych, ma również wariant mówiony (slh. *knjižni/splošnopogovorni jezik*), używany na wykładach, w szkołach, na uroczystych przemówieniach. Natomiast w kontaktach mniej oficjalnych, w pracy, w rodzinie, na ulicy funkcjonuje potoczna nieliteracka odmiana języka (slh. *neknjižni pogovorni jezik*). Wariant nieliteracki

(słh. *neknjižni jezik*) obejmuje siedem zespołów silnie zróżnicowanych dialektów: dialekty karynckie (słh. *koroška narečja*), przymorskie (słh. *primorska n.*), rowtarskie (słh. *rovtarska n.*), goreńskie (słh. *gorenjska n.*), doleńskie (słh. *dolenjska n.*), styryjskie (słh. *štajerska n.*) i panońskie (słh. *panonska n.*).

Ponadto do nieliterackiej odmiany należą regiolekty (słh. *pokrajinski pogovorni jeziki*), obejmujące swoim zasięgiem obszary największych ośrodków miejskich.

3. JĘZYK PREKMURSKI

Obszar panoński do X wieku stanowił językową jedność z pozostałymi ziemiami przodków Słowian Alpejskich i Panońskich. Po misji Cyryla i Metodego w państwie wielkomorawskim również na tym obszarze upowszechnił się pierwszy słowiański język literacki – staro-cerkiewno-słowiański. Rozwój piśmiennictwa w tym języku został zahamowany dopiero, gdy na tereny Panonii wkroczyli Węgrzy. Językiem oficjalnym wykształconych elit duchownych i świeckich stała się łacina, a w późniejszym okresie także niemiecki, węgierski i chorwacki kajkawski. W Prekmurju nie istniały więc warunki sprzyjające powstaniu nowego słowiańskiego języka literackiego [Kowalski, 2015, s. 96].

3.1. Słoweńcy prekmurscy do XVIII wieku używali swojego języka przede wszystkim w mowie. Najstarszym zachowanym prekmurским zabytkiem rękopiśmiennym jest *Martijanska pesmarica I*, pochodząca najprawdopodobniej z XVI wieku. Zachowane zabytki piśmiennicze o wyraźnych już cechach prekmurских nie przyczyniły się jednak do ukonstytuowania literackiego języka prekmurskiego. Ukształtował się on dopiero w połowie XVIII wieku.

Za podstawę języka literackiego Słoweńców prekmurских posłużył dialekt prekmurский, na który składają się trzy grupy gwarowe: raweńska, dolińska i gorycka. We wszystkich prekmurских tekstach drukowanych dość konsekwentnie stosowana była ortografia węgierska. Do typowych cech dialektu raweńsko-goryckiego, który zapoczątkował prekmurские piśmiennictwo, należały: dyftongi *ei*, *ai*, *ou*; samogłoski *ö* (*vöra*), *ü* (*düh*); protetyczne *v-*: *vüho*; przekształcenia grup spółgłoskowych *pt > ft* (*ptica > ftica*), *dn > gn* (*dnes > gnes*), *hč > šč* (*nihče > nišče*); końcowe *-m > -n* (*dim > din*); zgłoskotwórcze **l > u* (*dug*) [Novak, 1976, s. 143–145].

W 1715 roku ukazała się pierwsza książka w miejscowym, raweńsko-goryckim dialekcie. Był to *Mały katechizm* Marcina Lutra, przełożony przez Franca Temlina – najprawdopodobniej z węgierskiego. W tytule i we wstępie katechizmu jest mowa o tłumaczeniu na język słoweński (słh. *szlovenszki jezik*). Już w sa-

mym tym określeniu zawarta jest prawdopodobnie nieświadoma i niezamierzona opozycja do centralnosłoweńskiego języka, nazwanego przez Trubara kraïńskim (slh. *kranjski*). Potwierdza to izolację i odrębność ówczesnego Prekmurja i używanego tu języka od pozostałych ziem słoweńskich. Metka Fujs podkreśla częste używanie nazw *slovenski*, *Sloveni* na tym terenie, czego jeszcze długo nie spotka się na innych ziemiach słoweńskich, por.:

Sloveni, slovenski, vogrski Slovenci, slovenski jezik, stari slovenski jezik, pa soi zrazi, ki so jih za sebe in svoj jezik že takrat uporabljali Prekmurci, ko so med ostalimi Slovenci, če sredi 19. stoletja le redki imenovali drugače kot Kranjci ali Štajerci [Fujs, 1995, s. 106].

Kolejnym różnicującym czynnikiem była dość konsekwentnie stosowana ortografia węgierska, podczas gdy kraïńska wzorowała się na niemieckiej. Najwybitniejszym protestanckim przedstawicielem piśmiennictwa prekmurskiego w XVIII wieku był Števan Küzmič. Choć z przekazów wynika, że pisał dużo, zachowały się tylko dwa jego dzieła, zapewne najważniejsze i najobszerniejsze: katechizm ze zbiorem modlitw i pieśni *Vöre krsztanszke kratki navuk* oraz przekład *Nowego Testamentu*. Przekład ten wiele znaczył dla prekmurskich ewangelików, o czym świadczą liczne jego wydania. Aktywność pisarska i wydawnicza protestantów trwała do lat siedemdziesiątych XIX wieku, następnie, w okresie wzmoczonej madziaryzacji, znacznie osłabła [Kryzia, 2008, s. 101].

Piśmiennictwo katolickie w Prekmurju zapoczątkował Mikloš Küzmič. Zdawał on sobie sprawę, że prekmurscy katolicy pozostają daleko za protestantami, którzy mieli już duży dorobek piśmienniczy w rodzimym języku. Miał poparcie szombathelskiego biskupa Janosza Szily – zarówno moralne, jak i materialne. Dzięki temu mógł wydawać książki, które były wielokrotnie wznawiane i używane w szkołach jako podręczniki (szczególnie *Szlovenszki silabikar, z-steroga sze decza steti more navcsiti*). W kolejnych dziesięcioleciach wydał jeszcze kilka książek, między innymi zbiór modlitw i tłumaczenie fragmentów *Pisma Świętego*. Wielokrotne wznowienia świadczą o tym, że jego dzieła spełniały swoje zadania przez długie lata, a nawet stulecia.

3.2. Szczególne miejsce wśród prekmurskich autorów II połowy XIX wieku zajmuje Imre Augustič, dziennikarz, publicysta oraz pisarz i tłumacz, piszący po słoweńsku i węgiersku. Od 1875 roku do śmierci w 1879 roku wydawał i redagował pierwsze prekmurskie czasopismo „Priatelj”. Ukazywało się ono w Budapeszcie, najpierw jako miesięcznik z zastosowaniem ortografii węgierskiej, później jako dwutygodnik z zastosowaniem gajicy. To dzięki jego działalności język prekmurski zaistniał jako język publicystyki. W tym też czasie, po ustanowieniu dualizmu państwowego austro-węgierskiego, nasiliła się madziaryzacja

prekmurskich Słoweńców. Na ich terenach rozbudowywało się szkolnictwo węgierskie, język węgierski został wprowadzony do szkół parafialnych, wszystkie słoweńskie nazwy miejscowe przemianowano na węgierskie [Kryzia, 2008, s. 103]. Działania te spotkały się z ostrym sprzeciwem w Prekmurju, przede wszystkim wśród duchowieństwa katolickiego, które utrzymywało kontakty z innymi ziemiami słoweńskimi, szczególnie ze Styrią, skąd sprowadzano książki. Duchowni, zwłaszcza Fran Ivanocy, który był zdecydowanym obrońcą tożsamości i języka prekmurskich Słoweńców, szerzyli również działalność Towarzystwa św. Hermagorasa (śń. Mohorjeva družba). Ivanocy i jego współpracownicy: Jožef Klekl (starszy), Ivan Baša, Jožef Klekl (młodszy), Jožef Sakovič spotykali się z oskarżeniami władz państwowych i kościelnych o szerzenie idei ilirskich i panslawistycznych. Władze węgierskie obawiały się wzbudzenia wśród Prekmurców poczucia jedności narodowej z pozostałymi Słoweńcami. Ivanocy sprzeciwiał się stosowanym przez Węgrów nazwom prekmurskich Słoweńców *tot* lub *vend* oraz węgierskiej nazwie Prekmurja – *Totsag*, opowiadał się za określeniem *slovenski narod*. Pod koniec XIX wieku rozpoczął się proces prowadzący do powolnego ograniczania zasięgu języka prekmurskiego, który został sprowadzony do języka peryferyjnego (regionalnego). Dotychczas bowiem prekmurszczyzna była powszechnie używana i mogła rywalizować ze znormalizowanym językiem centralnosłoweńskim.

W dniu 12 sierpnia 1919 roku wojska Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS) wykorzystały burzliwe wydarzenia na Węgrzech, wkroczyły do Prekmurja i ogłosiły – za aprobatą konferencji pokojowej – przyłączenie tego regionu do państwa jugosłowiańskiego. W Trianon 4 czerwca 1920 roku zostało podpisane porozumienie o granicach między Królestwem SHS a państwem węgierskim, w ramach którego przy Węgrzech pozostało kilka wsi na Porabju. Zjednoczone z pozostałymi ziemiami słoweńskimi Prekmurje jeszcze przez kilka lat było miejscem niepokoїв prowokowanych zarówno przez Węgrów, jak i przez nowe władze nieznające miejscowych stosunków i nieliczące się z nimi. Ożywili się protestanci, którzy do 1931 roku używali ortografii węgierskiej i archaicznego języka. Wprawdzie do początku lat czterdziestych ukazywały się jeszcze wydawnictwa periodyczne w języku prekmurskim i były wznawiane niektóre książki o charakterze religijnym, jednak można uznać, że prekmurszczyzna jako rozwijający się język literacki zakończyła swoje istnienie w 1919 roku.

3.3. Współcześnie literacki język prekmurski (w wariancie porabskim) używany jest na terenie Porabja przez słoweńską mniejszość narodową tzw. Słoweńców porabskich. Zamieszkują oni kilka wsi w południowo-zachodniej części Węgier w komitacie Vas. Porabje liczy jedynie 94 kilometry kwadratowe. Nazwa regionu

pochodzi od jednego z dopływów Dunaju – rzeki Raby, której źródła znajdują się w Alpach Styryjskich. Do końca I wojny światowej terytorium Porabja stanowiło integralną część większego słoweńskiego regionu Prekmurje. Na mocy traktatu z Trianon z 1920 roku Porabje, oddzielone od Prekmurja, pozostało w granicach państwa węgierskiego. Od tego czasu przez cały niemal XX wiek rozwijało się w izolacji od pozostałych ziem słoweńskich [Kowalski, 2015, s. 94].

W roku 2019, z okazji setnej rocznicy przyłączenia Prekmurja do Słowenii, znów większą uwagę poświęca się prekmurszczyźnie oraz porabszczyźnie. Mimo że w Prekmurju obowiązuje literacki wariant centralnosłoweński i nie jest wydawane żadne czasopismo w języku prekmurskim, Prekmurcy od najmłodszych lat „gućijo po prekmursko”, czyli porozumiewają się swoim rodzimym dialektem. Uczą ich tego starsze pokolenia, dla których dialekt pozostał symbolem „starego języka prekmurskiego”. Często można usłyszeć komentarze, że to właśnie „prekmurszczyzna jest prawdziwym językiem słoweńskim” [zasłyszane].

Inna sytuacja jest w Porabju, gdzie prekmurszczyzna jest stosowana w pierwszym czasopiśmie słoweńskojęzycznym „Porabje”. Jednak obserwuje się niechęć młodych do używania wariantu prekmurskiego i jego wymieranie, por. np.:

Pri oživljanju slovenskega jezika v Porabju bi morali sodelovati vsi dejavniki: začeti bi morali pri družinah, ozaveščati predvsem starše in stare starše, naj govorijo – „gućijo” – s svojimi otroki, vnuki, šola bi morala imeti pozitiven odnos do slovenskega jezika, pri tem bi lahko s slovenskimi kadri veliko več pomagala Slovenija [<https://www.rtvsllo.si/prekmurje/porabje/porabje-samosvoj-koscek-zemlje-kjer-kljub-vsemu-se-zivijo-slovenci/479500>].

4. ZAKOŃCZENIE

Od połowy XVIII do początków XX wieku na ziemiach słoweńskich funkcjonowały dwa języki literackie: słoweński w wariantcie centralnym oraz słoweński prekmurskich Słoweńców. Stosowane do ich określenia nazwy powodują chaos terminologiczny. Termin *język prekmurski* odnosi się do języka literackiego, którego początki datowane są na pierwszą połowę XVIII wieku. W tradycji słoweńskiej na określenie tego języka używany jest także termin *stary literacki język prekmurski* [Novak, 2006]. Początkowo nazywany był językiem słowiańskim bądź starsłowiańskim, w odróżnieniu od chorwackiej kajkawszczyzny oraz normy centralnosłoweńskiej, w XX wieku zaś określano go jako język prekmurski. Dziś mnogość stosowanych nazw może budzić konsternację, w pracach spotykane są między innymi następujące: *literacki język prekmurski*, *regionalny język prekmurski*, *literacki mikrojęzyk prekmurski*, *literacki język porabski*.

Nazwa tego języka pochodzi od łacińskiej nazwy regionu *Transmuranus* – leżącego „za Murą” – i upowszechniła się po 1919 roku. Od początku powstania język prekmurski był nazywany, w odróżnieniu od centralnosłoweńskiego wariantu literackiego (słń. *kranjski*), językiem słoweńskim (słń. *slovenski jezik*). *Współczesny język prekmurski (prekmurszczyzna)* lub też *współczesny język porabski (porabszczyzna)* to pojęcia nazywające literacki mikrojęzyk prekmurski bądź literacki mikrojęzyk porabski (jeśli dotyczy wyłącznie piśmiennictwa Słoweńców porabskich). Należy mieć świadomość, że jest to język funkcjonujący na peryferiach słoweńszczyzny, przypisany do konkretnego regionu, niemający wykształconej normy i dla którego nie powstają współczesne gramatyki [Kowalski, 2015, s. 103].

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

- niem. – niemiecki
ps. – prasłowiański
SHS – Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców
słń. – słoweński

BIBLIOGRAFIA

- FUJS Metka, 1995, *Prekmurje do Trianona*, w: B. Grafenauer, red., *Slovenci in država. Razprave ZRC SAZU 1/17*, SAZU, Ljubljana, s. 103–112.
- JANION Maria, 2007, *Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazma literatury*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- JESENŠEK Marko, 2005, *The Slovene language in the Alpine and Pannonian language area: the history of the Slovene language*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- JESENŠEK Marko, 2018, *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*, Univerzitetna založba, Maribor.
- KOWALSKI Paweł, 2015, *Współczesny literacki język prekmurski (casus Porabja)*, „Poznańskie Studia Slawistyczne”, nr 8, s. 93–105.
- KRYZIA Władysław, 2008, *Słoweński, Słoweńcy, Słowenia. Zarys historii języka i kształtowania się świadomości narodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- NOVAK Vilko, 1976, *Izbor prekmurskega slovstva*, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana.

RIGLER Jakob, 1986, *O jeziku slovenskih reformatorjev*, w: F. Jakopin, red., *Razprave o slovenskem jeziku*, Slovenska Matica, Ljubljana, s. 17–39.

STEFAN Anna, 2011, *Słoweńcy i ich język – kilka uwag o kształtowaniu się normy literackiej*, w: A. Ceglińska-Gajda, red., *Naród. Religia. Język*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź, s. 369–378.

TOPORIŠIČ Jože, 2004, *Slovenska slovnica*, Založba Obzorja, Maribor.

https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas/datoteke/SLA_Karta-narecij.pdf3 (dostęp: 10.03.2019).

<https://www.rtvlo.si/prekmurje/porabje/porabje-samosvoj-koscek-zemlje-kjer-kljub-vsemu-se-zivijo-slovinci/479500> (dostęp: 12.03.2019).

Anna Stefan

JĘZYK SŁOWEŃSKI I JĘZYK PREKMURSKI – PRZYKŁADY JĘZYKÓW NA STYKU KULTUR

Streszczenie

Literacki język słoweński jest oficjalnym językiem obowiązującym w Słowenii oraz na terenach zamieszkałych przez mniejszość słoweńską. Od początku kształtowania się normy języka słoweńskiego cechują go mniejsze lub większe wpływy z języka niemieckiego. Język prekmurski rozwijał się równolegle z językiem słoweńskim od połowy XVIII wieku na terenie Prekmurja. Jest to najbardziej na wschód wysunięty obszar Republiki Słowenii, oddzielony od reszty terytorium słoweńskiego rzeką Murą i graniczący z trzema spośród czterech sąsiadów: Austrią, Chorwacją i Węgrami. Historia Prekmurców, w odróżnieniu od historii pozostałych Słoweńców, ponad tysiąc lat była związana z Węgrami. O literackim języku prekmurskim mówi się do 1919 roku, kiedy Prekmurje zostało włączone do ziem słoweńskich. Tradycja używania literackiego języka prekmurskiego pozostała żywa na terenie Porabja – obszaru zamieszkiwanego przez Słoweńców, ale znajdującego się obecnie na terenie Węgier.

Celem artykułu jest krótkie przedstawienie historii języka prekmurskiego, powstałego na bazie dialektów prekmurskich, i ukazanie jego koegzystencji z literackim językiem słoweńskim, zwanym również w przeszłości centralnosłoweńskim. Aby ogląd ten był możliwy, przedstawiono szersze tło historyczne i odwołano się do procesu kształtowania się języka literackiego na ziemiach słoweńskich.

THE SLOVENIAN AND PREKMURIAN LANGUAGES – EXAMPLES OF LANGUAGES AT A CROSSROADS OF CULTURES

Summary

Literary Slovenian is the official language in Slovenia and in areas inhabited by Slovenian minorities. From the beginning of the shaping of the norm of the Slovenian language, it has been characterized by lesser or greater influences of German language. The Prekmurian language developed in

parallel with the Slovenian language from the mid-18th century in Prekmurje, which is the most eastern area of the Republic of Slovenia, separated from the rest of the Slovenian territory by the Mura river and bordering three out of four neighbours: Austria, Croatia and Hungary. The history of the Prekmurs, unlike the history of the other Slovenians, was associated with Hungary for over a thousand years. The Prekmurian language was noted until 1919, when Prekmurje was incorporated into Slovenian lands. The tradition of using the literary Prekmurian language remained alive in Porabje, an area inhabited by Slovenians, but now located in Hungary.

The aim of this paper is to briefly present the history of the Prekmurian language, based on Prekmurje dialects and to show its coexistence with the literary Slovenian language, also known as the central Slovenian language in the past. For this view to be sustained, it is necessary to outline the historical background and refer to the process of the shaping of the literary language in Slovenian lands.